

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

УДК 316.42:752

DOI 10.35423/2078-8142.2024.1.1.1

В. О. Ананьїн,

*доктор філософських наук, професор, професор кафедри,
Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна
e-mail: ananin@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4786-0011>*

В. В. Горлинський,

*кандидат філософських наук, доцент,
провідний науковий співробітник Науково-дослідного центру
Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна
e-mail: gvv1004@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1190-5991>*

КОНСТИТУЮВАННЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ФЕНОМЕНА ЛЮДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ

*На підставі аналізу дискурсу філософських ідей постмодерну
Е. Гуссерля, М. Гайдеггера та їх послідовників розкривається про-
цес конституювання феноменологічної структури екзистенційної
безпеки, яка розглядається як феномен свідомості та атрибут
людського буття, що виражає ментальні основи збереження стій-
кості соціально-природної системи. Обґрунтовано, що семантична
складова феномена безпеки формується у процесі розгортання та*

збагачення смислів від протосенсу до метасенсу, що зумовлює генерування первинного імпульсу людської активності, спрямованого на збереження життєвого світу. Метасенс уявляється як трансцендентний обрій розгортання всіх можливих смислів безпеки, як інтерсуб'єктивна реальність, феномен колективної свідомості, що іманентно несе у собі культурні коди людського існування. Відповідність цільових та ціннісних установок інституціолізованих систем безпеки універсальним та позачасовим життєвим сенсам розглядається як іманентна умова збереження людського існування та регулятивний імператив рефлексії та мотивації людської діяльності. Актуальність звернення української філософської думки до аналізу екзистенційних критеріїв як граничних підстав людського існування посилюється загрозами та небезпеками, зумовленими військовою агресією російської федерації проти України.

Ключові слова: екзистенційна безпека, інтенціальність, екзистенціал, цінності, протосенс, метасенс, людське існування, екзистенційні загрози, феномен безпеки.

Різноманіття наукових поглядів на сучасну глобальну реальність збігається в поняттях світової кризи, критичного наближення до світової ядерної війни, порога апокаліпсису. Так, у зв'язку з війною в Україні, стрілки символічного годинника Судного дня, за рішенням Ради з питань науки та безпеки (BAS), до складу якої входять 13 нобелівських лауреатів, було встановлено за 90 секунд до півночі, що знаменує теоретичну точку можливості знищення планети [9]. Теоретичний аналіз відзначених явищ у сучасній філософській думці відбувається в річищі досліджень, присвячених питанням збереження людського існування як проблеми екзистенційної безпеки. Визначальна спрямованість до збереження *стійкості життєвого світу* є особливістю феномена екзистенційної безпеки. За М. Гайдеггером, турбота про збереження цілісності світу як умови забезпечення майбутнього передбачає звернення до найсущого – буття, що вбирає у собі смисли всієї повноти існування [18, с. 8–14]. І оскільки йдеться не лише про долю людини, а й про

її образ, не лише про фізичне виживання, а й про цілісність її сутності, обґрунтування проблеми, на думку Ганса Йонаса, повинно мати своїм наріжним каменем метафізику як першофілософію та вчення про суще [8, с. 7]. Такий підхід зумовлено транскатегоріальністю поняття буття як категорії, що містить у собі все [16, с. 264; 19, с. 91–101, 232].

Осмислення значущості проблеми збереження людського існування як планетарного феномена, з'ясування подвійної ролі свідомості у збереженні існування людства, насамперед, у сучасних реаліях протистояння народу України російській військовій агресії, спричиняє необхідність аналізу безпеки як феномена людської свідомості. *Отже, метою статті є розкриття процесу конституювання структури екзистенційної безпеки як феномена свідомості.*

Розкриття феноменологічного змісту екзистенційної безпеки здійснюється на підставі дискурсу філософських ідей постмодерну у працях Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, Ж. Дерріда, М. Мерло-Понті, Ж.-Ф. Ліотара, Н. Гартмана, Ж. Бодрійяра, П. Тілліха, Ж.-П. Сартра, Е. Кассіраера, Е. Левінаса та їх послідовників. Специфіка аналізу безпеки як феномена свідомості передбачає необхідність застосування феноменологічного підходу з властивими йому методами інтенціонального, семантичного й етимологічного аналізу, що доповнюють класичне знання про безпеку смисловими, аксіологічними й емотивним аспектами. Звернення до внутрішнього світу, до життєвих смислів, ціннісних орієнтацій, моральних імперативів передбачає розширення можливостей виявлення та кореляції джерел загроз, що кореняться насамперед у самій людині, її свідомості. Потребу у феноменологічному підході спричинено ще й тією обставиною, що наукові знання про безпеку у своєму основному вираженні, а саме – у теорії національної безпеки, не вміщують усіх інших форм пізнання та можливостей рефлексії, проте, як ментальне джерело запобігання загрозам існуванню, корениться у світогляді та культурі мислення [1; 14].

За М. Гайдеггером, титул «феноменологія» висловлює максимум, яка формулюється як «до самих речей» в їх основі, та

спрямована проти всіляких випадкових, уявно доведених концепцій [18, с. 27]. Реалізація ідеї звернення до першооснов відбувається завдяки такій фундаментальній властивості свідомості, як *інтенціальність* (лат. *intentio* – намір, прагнення) – властивість свідомості бути спрямованою на певний об’єкт та її відповідність об’єкту пізнання [19, с. 235–237]. М. Мерло-Понті в інтенційності вбачав прояв фундаментального ставлення людини до світу. Саме інтенціальність уможливило розуміння глибинних смислів людського існування. Завдяки цій властивості свідомості, на переконання Ж.-Ф. Ліотара, феноменологія набуває основної риси – спрямованості на виявлення сутності як безпосередньо даного у свідомості, що має передувати будь-якій науковій тематизації [20, с. 8–9]. Звернення до феноменології у дослідженні проблематики екзистенційної безпеки зумовлюється її спрямованістю на виявлення сутностей як первинних даних свідомості чи ейдосів, де феноменологія розглядається як ейдична наука регіону свідомості, що фундує будь-які форми можливих теорій [20, с. 17–20]. Застосування інтенційного аналізу до дослідження екзистенційної безпеки дає можливість виявити її глибинні значення для використання як референтних онтологічних критеріїв оцінки людської активності.

Базовим поняттям феноменології, завдяки якій безпека осмислюється як прояв свідомості, є категорія *феномена*, що розглядається як «само-по-собі-собі-показує» очевидне, суще, яке не є тожним поняттю «явища», що лише відсилає до прихованого сущого [18, с. 28–30]. На відміну від явища, яке повідомляє про щось, феномен безпосередньо інтуїтивно вказує сам на себе. Доцільно навести характеристику феноменологічного сприйняття реальності із праці Н. Гартмана «До обґрунтування онтології», у якій автор підкреслює, що реальність виступає безпосередньо в емоційних трансцендентних актах, а не у формах раціонального пізнання. До них відносяться: акти сприйняття та переживання, спричинені включенням реальності у внутрішній стан людини; акти передбачення – надія, страх, занепокоєння; спонтанні акти – жага, бажання, воля як прояв ініціативи самої людини до взаємодії з

реальністю [8]. Адже феноменологічний метод має своєю передумовою підхід до аналізу проблеми безпеки, передусім, з урахуванням людського виміру, доміняти людського у людині.

Методологічною умовою застосування феноменологічного аналізу до проблеми збереження людського існування є звернення до розробленого Е. Гуссерлем методу «*epoche*», що передбачає феноменологічну редукцію та забезпечує тотальну зміну пізнавальної установки [19, с. 82, 238–243, 250, 262]. Мета феноменологічної редукції, стосовно предмета нашого дослідження, полягає у відмові від канонічних шаблонів у питаннях безпеки, дистанціювання від ідеологічної мотивації, що, за Е. Гуссерлем, ніби виноситься за дужки. Внаслідок цього в осмисленні феномена людського існування передбачається перехід від стандартних, ідеологізованих схем та шаблонів аналізу безпеки (відповідно до логіки «загроза – відповідь»), до «трансцендентної позиції» з актуалізацією позачасових життєвих смислів як ментальної основи розуміння проблеми та прийняття відповідальних рішень на користь людства.

Відповідно до традицій, закладених засновниками феноменології, у структурі феномена екзистенційної безпеки ми виокремлюємо її вербальне значення, смислову спрямованість психічних переживань, оцінку значущості та, покладений через зміст, сам предмет. При цьому одним з основних завдань феноменологічного аналізу безпеки зберігається необхідність виявлення сутнісного зв'язку між розумом і сущим в осмисленні загроз людському існуванню, відповідності значення і сенсу як прояву «союзу мови та буття» у розв'язанні проблем безпеки людського існування. Буття, будучи «тотальною людською реальністю», розкривається за допомогою мови. Мова, за Ж. Дерріда, сприймається як «фундаментальна зміна якостей, визнаних розумом як властивості речей» [16, с. 222]. Тому мова, за М. Гайдеггером, і є «дім буття», адже «буття говорить всюди і завжди через людську мову». Мова стає основним засобом духу, оскільки завдяки йому відбувається наш прогресивний рух від світу елементарних відчуттів до світу споглядання та уявлення, зауважує Е. Кассірер [15, с. 55–64]. Отже,

необхідність розкриття сенсів і вербального значення поняття «безпека» зумовлено теоретичним постулатом феноменології про зв'язок мислення зі здатністю до мовної діяльності, оскільки мова, на думку Ж. Дерріда, є оформленою структурою значення, а мислення є роботою зі знаками мови [16, с. 225].

Розв'язання цього питання здійснюється за допомогою методологічного апарату в межах *семантичного аналізу*. Семантична проєкція номінації «екзистенційна безпека» передбачає розгортання смислових значень вихідного поняття «безпека», що сприймається крізь призму категорії існування, мислиму щодо людського роду, яка утворює смисловий контекст поняття. З огляду на сенс поняття «безпека», відображений у словниках, загальним є її розуміння через зіставлення із загрозою життю чи здоров'ю людини чи існуванню спільноти, визначення можливих матеріальних, культурних та екзистенційних негативних наслідків її порушення та зазначення аксіологічної складової безпеки як важливої людської цінності. У тлумаченнях наводяться такі ознаки безпеки, як надійність, схоронність, відсутність загрози. Небезпека описується у поняттях загрози, нещастя або шкоди, поширюється як на людину, так і на майно, містить матеріальну та екзистенційну сторони її оцінювання [12]. Згідно зі «Словником української мови», безпека тлумачиться як стан, коли кому- або чому-небудь ніщо не загрожує [12]. Як бачимо, у тлумаченнях поняття «безпека» можна спостерігати певну гру значень між смислами загрози, станом свідомості і значеннями, які відображають відсутність небезпек і загроз.

Але потрібно зауважити, що відповідно до Етимологічного словника української мови слово «безпека» утворюється з прийменника «без» і основи – іменника «пека», що у першому тлумаченні містить смисл «турбота, клопоти» і пов'язано з дієсловом «пекти» [6, с. 163]. Проте, у сучасному слововжитку первинне значення поняття «безпека» з кореневою морфемою, що укладає сенси «опіки», «турботи» разом із заперечливим прийменником «без», змінилося на протилежне і набуває смислу «*безтурботність*», «*безпечність*». Водночас можна припускати, що цей прихований, підсвідомий зміст безтурботності, укладений у понятті «безпека»,

поряд із загальноприйнятим значенням, відображає екзистенційний бік бажаного, кращого стану свідомості, ніби через набутий у минулому соціальний досвід запобігання загрозам. Ця думка підтверджується у тлумаченні поняття «безпечний» у старих церковнослов'янських словниках через поняття «безтурботний».

Однак, якщо у попередньому випадку посилення на слово «пека» передає сенс піклування і несе позитивну спрямованість, то друге посилення словника на дієслово «пекти» цю спрямованість змінює на негативну. «Пекти» тлумачиться як похідне від імені старослов'янського бога «Пек» і ототожнюється з пеклом, зі смолою, а «пекатися» розуміється як цуратися [7, с. 328]. У такому тлумаченні слово «безпека» через додання прийменника «без» до кореневої морфеми «пека» зберігає сучасне розуміння поняття як заперечення загрози. Отже, у тлумаченні слова «безпека» в українській мові ми спостерігаємо гру смислів з протилежними значеннями.

Щодо англомовного поняття «security» (*безпека*), що найактивніше використовується у практиці міжнародних відносин, відзначимо збереження первинного сенсу, закладеного кореневою морфемою «сиге» (*піклування*). Але приклади і досвід застосування поняття «безпека» у міжнародній практиці також викликає стурбованість наукової спільноти можливістю втрати первісного сенсу поняття, коли внаслідок прояву політичної активності за стан безпеки держави відбувається порушення природних і соціальних прав людини. Цей феномен був докладно досліджений Жаном Бодрійяром [14].

Однією з методологічних умов феноменологічного аналізу конституювання екзистенційної безпеки є обґрунтована Е. Гуссерлем необхідність розрізнення в інтенційному переживанні таких двох взаємопов'язаних складових, як «*ноезис*» (з грец. – мислення) та «*ноема*» (з грец. – думка). «Ноезис» розглядається як процесуальна складова акту мислення, схоплювання та фіксації суті в поточі переживання. Під «ноемою» розуміється ейдична суть того, що переживається. При цьому глибина і широта «ноезиса» зумовлює відповідність «ноеми» як досягнутих смислів, предмета

переживання. Синтез актуальних смислів безпеки, що доповнюються смисловими контекстами та інтерпретаціями умов та способів збереження існування людського роду, конститує потенційний обрій осмислення екзистенційної безпеки. Використовуючи термінологію, розроблену Е. Гуссерлем в «Ідеях до чистої феноменології» (§ 78, 81, 82), можна з'ясувати процес формування феноменологічної структури безпеки як «ноезису», ядро і точку збірки якого являє феномен турботи в модусі «побоювання». Каталізатором актуалізації феноменологічної структури безпеки є *імпресія* – враження, спричинене *ретенцією* (утримуваним переживанням) таких феноменів, як страх, жах, загроза, тривога та інших, зумовлених безпосереднім переживанням чи пам'яттю про досвід, пережитий у минулому [4].

Таким чином, семантичний аналіз поняття «безпека» виявляє закладений у його основу *сенси турботи, що передбачає глибинний семантичний зв'язок між безпекою та буттям*. Адже «турбота», за М. Гайдеггером, це «екзистенційно-онтологічний основофеномен» людського буття, який дає можливість виявити його сенси. Як підтвердження мислитель наводить один з міфів про створення людини. Смысл цього міфу зводиться до того, що за рішенням Сатурна, який виступав як суддя, людиною за життя має цілком володіти богиня під назвою Турбота («Cura»), яка створила її з сирієї глини. А вже після смерті людини дух має повертатися Юпітерові, а тіло – Землі. А ім'я створеній істоті дано «*homo*», тому що зроблено з «*humus*» (землі). Отже, міф вказує на те, що *сущє, справжнє має джерело свого буття, саме у турботі* [18, с. 197–198].

Визначаючи турботу як «буття – вперед-себе-в-уже-бутті-при», Гайдеггер відзначає, що «турбота, як вихідна структурна цілісність, лежить екзистенційно-апріорно до будь-якої присутності» [18, с. 192–195]. Поняття турботи мислитель пов'язує з феноменом «занепокоєність»: якщо до будь-якої «присутності» сутнісно належить буття-у-світі, то його буття до світу є за своєю суттю «занепокоєність» [18, с. 55–57]. Підкреслимо, що, характеризуючи різні модуси прояву турботи в їхньому позитивному,

індиферентному та дефективному смислах, філософ вирізняє модус «побоювання» і феномени, що його фундують: загрозу, жах, тривогу, страх. *Зрозуміло, що якщо «турбота» визначається як екзистенційна основа людського існування в модусі повсякденності, то «побоювання» є екзистенційною передумовою актуалізації турботи про безпеку як основної умови стійкості життєвого світу в межовій ситуації.*

Онтологія цих екзистенціалів була проаналізована Паулем Тілліхом у його праці «Мужність бути». До екзистенціалів, що належать людині за своєю власною природою, мислитель відносить тривогу як переживання власної скінченності. Онтологічним підґрунтям присутності у свідомості тривоги автор вважає *небуття*. Тобто тривога є екзистенційне усвідомлення небуття. Тривога, на думку П. Тілліха, є такий стан, у якому буття усвідомлює можливість власного небуття. Виражається тривога у втраті екзистенційних орієнтирів. Тривога щодо будь-якої конкретної ситуації полягає, за своєю суттю, у побоюванні щодо людської ситуації як такої – усвідомлення своєї нездатності зберегти власне буття. Це усвідомлення і лежить у глибині всякого страху [21, с. 36–37]. Страх же, на відміну від тривоги, має конкретний об'єкт, конкретну загрозу і тому несе у собі конструктивний початок, являючи собою мобілізуючу реакцію свідомості на загрозу в модусі занепокоєння, стурбованості.

Наслідками впливу на свідомість континууму негативно забарвлених «ретенцій», що несуть сенс загрози існуванню (у модусах загрози життю, здоров'ю, благополуччю), є, з одного боку, інтенції до протидії, переважання, використання сили та агресивність, а з іншого – прагнення відновити спокій, мир, злагоду та порядок як підстави захищеності, стійкості та невразливості життєвого світу. *Взаємодія цих різноспрямованих континуумів інтенцій у потоці свідомості, зумовлюючи стійку напругу як у самої суб'єктивності, так і між людською реальністю і світом, зрештою, опосередковують виникнення побоювання свідомості за збереження життєвого світу, що становить ядро і суть «ноєми». В екзистенційній філософії цей стан описується як *межова ситуація**

– стан свідомості, коли руйнується система координат, порушуються всі звичні зв'язки, які відтворюють підвалини життєвого світу, що дають нам певні гарантії. Водночас, межовий стан актуалізує екзистенціаль *відповідальності* за майбутнє людства, що дає свідомості можливість, зрештою, подолати цю кризову зону втрати сенсу життя.

«Ноема» безпеки конститується в потоці переживань, спричинених екзистенційною загрозою існуванню життєвого світу, побоюванням за його збереження в майбутньому, зумовлює *імпульс активності свідомості в модусі занепокоєності*. У кризових, екстремальних умовах така стурбованість може ініціювати або становлення феномена турботи за безпеку як відповідь на акт виклику життєвого світу, або панічний стан чи афекти свідомості, залежно від рівня її готовності. «Ноема» екзистенційної безпеки, як предметна складова інтенційної спрямованості потоку свідомості, несе в собі початковий зміст – *протосенс*, утворений внаслідок переживання загрози людському існуванню як в індивідуальних формах переживання, так і у формі глобальної гуманітарної катастрофи, масових стихійних лих та війни.

Феномен занепокоєння, побоювання, що опосередковується загрозами існуванню життєвого світу, модифікується у свідомості в турботу про адекватну відповідь на екзистенційну загрозу. У термінах феноменології Е. Гуссерля відбувається запитання: *якими мають бути універсальні принципи життєдіяльності, що зумовлюють збереження людства в майбутньому, та якими можуть бути дії, що вчиняються у ситуації екзистенційної загрози?*

Відповідь на першу частину запитання спрямована на перспективу та має проєктивний характер. Вона пов'язана з домінуючими у суспільній свідомості трансцендентними ціннісними імперативами та життєвими смислами і розкривається через розуміння *метасенсу* екзистенційної безпеки. Темпоральність людського буття зумовлює історичний характер і дискурсивність «*ноеми*» безпеки. Становлення «*ноеми*» розглядається як історичний процес розгортання та збагачення смислів екзистенційної безпеки, що виражають різні сторони її прояву та модифікації її сутності. В

історії людства можна простежити розвиток смислів безпеки як прояв тенденцій, що відображають спрямованість зміни масштабів, сфер охоплення, принципів, форм та методів забезпечення безпеки. *Загалом, смисловий зміст безпеки розгортається в русі від первинного протосенсу, до цільового сенсу – метасенсу.* Виявлення, прояснення відпочатку закладеного у сутності феномена екзистенційної безпеки метасенсу містить у собі можливість відповіді на запитання про принципові основи людської активності, що зумовлюють його збереження у майбутньому.

Аналіз метасенсу екзистенційної безпеки дає можливість стверджувати, що однією з найважливіших умов збереження людського існування є співвіднесеність цілей людської активності з життєвими смислами буття як простором смислів взагалі. Ця співвіднесеність виявляється практично як релевантність цілей наукових проєктів життєвим сенсам існування, відбитим у вищих, універсальних, позачасових цінностях. Врахування цієї співвіднесеності може сприйматися як імператив, універсальна вимога безпеки до всіх основних форм людської активності. Звідси виявляється роль цінностей у формуванні безпекового простору як культурних кодів, регулятивних основ, граничних метафізичних підстав людського буття. *Тому відповідність цільових та ціннісних установок інституціалізованих систем безпеки універсальним та позачасовим життєвим сенсам являє собою іманентну умову збереження людського існування та регулятивний імператив рефлексії людської діяльності.*

Іншою принциповою основою універсальної безпеки, що має зумовлювати збереження людства, на думку представників сучасної європейської філософії, може бути прийнята розглянута концепція *життєвого світу як смислової проєкції розгортання людського буття.* Проблема ж полягає у тому, якою мірою універсальність «епістемі» безпеки може відповідати «ноемі» як кореляту осмислення екзистенційної межової ситуації без шкоди базовим смислам. Успішність вирішення проблеми залежить, з одного боку, від екзистенційної «повноти» та універсальності «епістемі», а з іншого – від її незалежності від ідеологічних спекуляцій.

Процедурою, що забезпечує звільнення «епістеми» в процесі «ноєзису», є «*епохе*» – метод доступу до робочого поля феномена безпеки, про який йшлося вище.

При розгортанні ноєзису феномена екзистенційної безпеки від суб'єктивних до колективних форм домінування людської активності виникає питання про збереження, успадкування принципів феноменологічного аналізу. Відповідь на це питання міститься у розділі V «Картезіанських медитацій», де Е. Гуссерль аналізує сферу трансцендентального буття через «*монадологічну інтерсуб'єктивність*» [5]. Засобом розв'язання проблеми є принцип аналізу, в якому «єго» розглядається як сфера актуальностей та потенційностей потоку переживань, а сприйняття «іншого» як конституювання у своїй монаді монади «іншого», що відбувається в межах тимчасової спільноти монад, співвіднесених один з одним і пов'язаних з конституцією світу. Розвиваючи цю ідею, Ж.-П. Сартр відзначає, що людина, яка досягає себе через «*cogito*», безпосередньо виявляє разом з тим і всіх інших, як умову свого власного існування, таким чином, відкривається цілий світ, який ми називаємо *інтерсуб'єктивністю* [10]. Зважаючи на ту обставину, що проблема безпеки – це, передусім, проблема пошуку універсальних регулятивів у соціальних комунікаціях, стає очевидною значущість цього принципу для використання у сфері функціонування інституційних форм безпеки.

Методологічною вимогою, універсальним імперативом, що виключає насильство у вирішенні проблеми комунікацій у системі людина-суспільство-природа, проголошується необхідність подолання суб'єкт-об'єктного підходу *суб'єкт-суб'єктним*. Це коли позиція та інтереси «іншого» сприймаються як «свої» [1, с. 530]. Соціокультурними підставами подолання конфронтаційної логіки суб'єкт-об'єктного підходу та переходу на позиції діалогу культур мають стати ціннісні імперативи гуманізму, соціальної справедливості, порозуміння, взаємоповаги та відповідальності перед майбутнім людства.

Засобом практичного вирішення проблем у сфері безпеки соціуму може слугувати відомий «категоричний імператив» права

І. Канта: вчиняй так, щоб твоя свобода не заважала б вияву свободи інших. Переосмислюючи цей імператив у контексті глобальної безпеки можна сформулювати універсальний правовий принцип, а саме: *безпека суб'єкта політичних відносин не повинна створювати загроз чи обмежувати безпеку інших суб'єктів*. Цей принцип знайшов своє часткове практичне втілення у вимогах *рівної відповідальності суб'єктів безпеки за середовище безпеки*. Але його практичне втілення у сучасних умовах військового протистояння в центрі Європи обмежується багатьма факторами [11] й вимагає врахування впливу змін в архітектоніці євроатлантичної безпеки на безпеку європейського простору.

Що ж до питання, якими мають бути дії, що зумовлюють запобігання загрози, то відповідь на нього в екзистенційній ситуації є актом особистісного вибору. Вибір здійснюється між позиціями в ієрархії особистих, групових та суспільних інтересів у сфері безпеки та моральними імперативами, які заявляють про себе через екзистенціали честі, обов'язку, відповідальності та ін. Референтом у такій ситуації постає феномен, що виявляє себе, за М. Гайдеггером, як «голос совісті» [18, с. 267–269]. Совість відчувається як покликання турботи, що докоряє та застерігає [18, с. 275–278]. Її порівнюють з моральним фільтром свідомості, що визначає результат вибору в екстремальній ситуації. На думку К.-О. Апеля, совість апелює до *метанорми* як головної етичної норми, що передбачає загальну відповідальність людства за наслідки колективних дій у планетарному масштабі [2, с. 231]. Завершуючи міркування про конституювання екзистенційної безпеки як феномена, якій в умовах війни домінує в колективній свідомості, а сучасна війна постає як екзистенційне зіткнення світів у «турботі» за власне існування, одним з шляхів філософського доступу до події війни постає екзистенційна аналітика [3, с. 21].

Резюмуючи відзначимо, що феноменологічний аналіз дав можливість розкрити процес конституювання екзистенційної безпеки як актуалізацію в колективній свідомості взаємопов'язаних інтенцій «побоювання» і «турботи» як феноменів генерування імпульсу людської активності під впливом екзистенційної загрози. Загалом,

екзистенційна безпека як феномен свідомості являє собою спосіб колективної свідомості та універсальну властивість людського буття, що інтегрує знання про загрози існуванню людства і репрезентує принципові основи збереження стійкості існування соціально-природної системи.

Подальші дослідження проблеми конституювання феномена безпеки дадуть змогу поглибити знання про ментальні джерела утворення соціокультурного простору європейської безпеки, оптимізувати функціонування прихованих соціокультурних механізмів, що спрямовують активність людської діяльності у безпечне для людини річище, особливо в умовах військово-політичної агресії РФ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананій В. О., Горлинський В. В. Розвиток ідей екзистенційної безпеки у філософії постмодерну. *Мультиверсум Філософський альманах*. 2022. Вип. 1(175). Том 1. С. 35–51. DOI: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2022.1.1.3>.
2. Аппель К.-О. Ситуація людини як етична проблема. *Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія*. Київ : Лібра, 1999. С. 231–254.
3. Бистрицький Є. Філософські уроки війни як екзистенційного зіткнення світів. *Круглий стіл «Філософської думки»*. Війна як соціокультурний феномен. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 21. URL: <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/download/616/578>
4. Гуссерль Е. *Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії*: Кн. перша. Загальний вступ до чистої феноменології / пер. з нім. і коментарі В. Кебуладзе. Харків : Фолио, 2020. 348 с.
5. Гуссерль Е. *Картезіанські медитації. Вступ до феноменології* / пер. з нім. А. Вахтель. Київ : Темпора, 2021. 304 с.
6. *Етимологічний словник української мови: в 7 т.* Т. 1: А–Г. АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. 632 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/EtSIUkrM_1982/EtSIUkrM_1982.pdf

7. *Етимологічний словник української мови: в 7 т.* Т. 4: Н–П. НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 2003. 657 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/EtSIUkrM_2003/EtSIUkrM_2003.pdf

8. Йонас Г. *Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації* / пер. з нім. А. М. Єрмоленка. Київ : Лібра, 2001. 400 с.

9. Кім Х. Через війну в Україні годинник Судного дня перевели ще ближче до опівночі. *BBC News*. Вашингтон. 28 січня 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64414274>

10. Сартр Ж.-П. *Екзистенціалізм – це гуманізм* / пер. з фр. Ф. Мере. *Екзистенціалізм від Достоевського до Сартра*. / ред. В. Кауфман. Вид. компанія «Меридіан», 1989. URL: <https://www.marxists.org/reference/archive/sartre/works/exist/sartre.htm>

11. Сунгуровський М. *Міжнародне безпекове середовище під час війни в Україні*: лекція. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, 30 вересня 2022 р. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/mizhnarodne-bezpekove-seredovyshche-pid-chasvii-ny-v-ukrain-i-lektsiia>

12. *Тлумачний словник української мови: в 11 т.* Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrд=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0>

13. Шевченко З. В. Становлення методологічного підходу до соціальної ідентичності у феноменологічній соціології. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2019. Вип. 5–6 (спецвип.). С. 50–65. DOI: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2019.5-6.04>

14. Baudrillard J. *L'échange symbolique et la mort*. Gallimard. Paris, 1976. 347 pp. URL: https://www.researchgate.net/publication/333550152_Jean_Baudrillard_L'échange_symbolique_et_la_mort_Gallimard_Paris_1976_347_S_dt_Der_symbolische_Tausch_und_der_Tod_Muchen_1982_430_S

15. Cassirer E. *Philosophie der symbolischen Formen*. 3 Bde. 1. Auflage : Bruno Cassirer, Berlin, 1923–1929. Teil 1. Die Sprache, Berlin : Cassirer 1923, XII+293 S. URL: https://openlibrary.org/books/OL6661626M/Philosophie_der_symbolischen_Formen

16. Derrida J. *Margenes de La Filosofía*. Cambridge University Press. 1994. 374 p. URL: <https://issuu.foundtt.com/es/pdf/3896338420/>

17. Hartmann N. *Zur Grundlegung der Ontologie*. Berlin : De Gruyter, 1935. 322 S. URL: <https://archive.org/details/zurgrundlegungde0000unse/page/n9/mode/2up>
18. Heidegger M. *Sein und Zeit*. Max Niemeyer Verlag Tübingen. 1967. 450 S. URL: https://taradajko.org/get/books/sein_und_zeit.pdf
19. Husserl E. Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie. *Husserliana: Edmund Husserl Gesammelte Werke* 6. Hrsg. von Walter Biemel (Hrsg.). Nachdruck der 2. verb. Auflage. 1976. 584 S. HB. ISBN 90-247-0221-6. URL: http://philotextes.info/spip/IMG/pdf/husserl_krisis.pdf
20. Lyotard J.-Fr. *La Phénoménologie*. Presses universitaires de France (coll. Que sais.), 1954. 165 p. URL: https://www.academia.edu/12581528/LA_PH%C3%89NOM%C3%89NOLOGIE_1954
21. Tillich P. *The Courage to Be*. Yale University Press, 1952. 197 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=354FAQAAIAAJ&hl=ru&source=gbs_book_other_versions

REFERENCES

- Ananin, V., & Horlynskyi, V. (2022). Development of the idea of existence security in the postmodern philosophy. *Multiversum. Philosophical Almanac*, 1(1), 35-51. Retrieved from <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2022.1.1.3> [In Ukrainian].
- Apel, K.-O. (1999). *The situation of a person is an ethical problem*. A. Yermolenko Communicative practical philosophy. Kyiv: Libra. [In Ukrainian].
- Bystrytsky, Y. (2022). Philosophical lessons of war as an existential clash of worlds. *War as a socio-cultural Phenomenon. Philosophical thought. Round table of "Philosophical thought"*, 3, 21. Retrieved from <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/download/616/578> [In Ukrainian].
- Husserl, E. (2020). *Ideas of pure phenomenology and phenomenological philosophy: (Book the first). General introduction to pure phenomenology*. V. Kebuladze (Trans. and comments). Xarkiv: Folio. [In Ukrainian].

Husserl, E. (2021). *Cartesian meditations. Introduction to phenomenology*. A. Vakhtel (Trans.). Kiev: Tempora, [In Ukrainian].

Etymological dictionary of the Ukrainian language. (1982). (V.: A-G). AN URSSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Kiev: Naukova dumka. Retrieved from http://history.org.ua/LiberUA/EtSIUkrM_1982/EtSIUkrM_1982.pdf [In Ukrainian].

Etymological dictionary of the Ukrainian language. (2003). (V.: N-P), NAN Ukrayiny. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Kiev: Naukova dumka. Retrieved from http://history.org.ua/LiberUA/EtSIUkrM_2003/EtSIUkrM_2003.pdf [In Ukrainian].

Ionas, G. (2001). *The principle of responsibility. In search of ethics for technological civilization*. A. M. Yermolenko (Trans.). Kiev: Libra. [In Ukrainian].

Kim, Chl. (2023). Because of the war in Ukraine, the Doomsday clock was moved even closer to midnight. *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64414274>

Sartre, J.-P. (1989). Existentialism is humanism. Fr. F. Mere (Trans.) *Existentialism from Dostoevsky to Sartre*. W. Kaufman (Ed.). Retrieved from <https://www.marxists.org/reference/archive/sartre/works/exist/sartre.htm> [In Ukrainian].

Sungurovsky, M. (2022). *International security environment during the war in Ukraine: lecture*. Ukrainian Center for Economic and Political Research named after O. Razumkova. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/statti/mizhnarodne-bezpekovye-seredovyshe-pid-chas-viiny-v-ukraini-lektsiia> [In Ukrainian].

Dictionary of the Ukrainian language. (1980). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from <http://www.inmo.org.ua/sum.html?wrд=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0> [In Ukrainian].

Shevchenko, Z. (2019). Formation of a methodological approach to social identity in phenomenological sociology. *Multiversum. Philosophical Almanac*, 5-6, 50-65. DOI: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2019.5-6.04> [In Ukrainian].

Baudrillard, J. (1976). *L'échange symbolique et la mort*. Gallimard. Paris. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/333550152_Je

an_Baudrillard_L'echange_symbolique_et_la_mort_Gallimard_Paris_1976_347_S_dt_Der_symbolische_Tausch_und_der_Tod_Munchen_1982_430_S

Cassirer, E. (1923). *Philosophie der symbolischen Formen*. 3 Bde. 1. Auflage: Bruno Cassirer, Berlin. (Teil 1). Die Sprache, Berlin: Cassirer. Retrieved from https://openlibrary.org/books/OL6661626M/Philosophie_der_symbolischen_Formen

Derrida, J. (1994). *Margenes de La Filosofia*. Cambridge University Press. Retrieved from <https://issuu.foundtt.com/es/pdf/3896338420/>

Hartmann, N. (1935). *Zur Grundlegung der Ontologie*. Berlin: De Gruyter, Retrieved from <https://archive.org/details/zurgrundlegungde0000unse/page/n9/mode/2up>

Heidegger, M. (1967). *Sein und Zeit*. Max Niemeyer Verlag Tübingen. Retrieved from https://taradajko.org/get/books/sein_und_zeit.pdf

Husserl, E. (1976). *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie. *Husserliana: Edmund Husserl Gesammelte* (Werke 6). Hrsg. von Walter Biemel. Retrieved from: http://philotextes.info/spip/IMG/pdf/husserl_krisis.pdf

Liotard, J.-Fr. (1954). *La Phénoménologie*. Presses universitaires de France. Retrieved from https://www.academia.edu/12581528/LA_PH%C3%89NOM%C3%89NOLOGIE_1954

Tillich, P. (1952). *The Courage to Be*. Yale University Press. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=354FAQAAIAAJ&hl=ru&source=gbs_book_other_versions

Valerii Ananin

Doctor of Philosophical Sciences, professor, Institute of special communication and information protection of National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv polytechnic institute"; Kyiv, Ukraine; e-mail: ananin@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4786-0011>

Viktor Horlynskyi

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D), Associate Professor, Leading scientist of the Scientific Research Center of Institute of special communication and information protection of National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv polytechnic institute", Kyiv, Ukraine; e-mail: gvv1004@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1190-5991>

Establishment of existential security as a phenomenon of human consciousness

Abstract

Understanding the significance of the problem of preserving human existence as a planetary phenomenon and the dual role of consciousness in this process calls for an analysis of security as a phenomenon of human consciousness. The disclosure of the phenomenological content of existential security is carried out on the basis of the discourse of philosophical ideas of postmodern E. Husserl, M. Heidegger, J. Derrida, J.-F. Lyotard, N. Hartman, J. Baudrillard, P. Tillich, J.-P. Sartre, E. Cassirer, E. Levinas. It is substantiated that the semantic component of security, as a phenomenon of consciousness, is formed in the process of unfolding and enriching meanings from protosense to meta-sense. The semantic unit of the constitution of existential security is the protosense, which is formed as a response to the actualization of the existential "fear" caused by an existential threat to the life world. This phenomenon causes the generation of the primary impulse of human activity, aimed at preserving the life world. The meta-meaning is imagined as a transcendent horizon of deployment of all possible meanings of security, as an intersubjective reality, a phenomenon of collective consciousness, immanently carrying the cultural codes of human existence. Transcendent, universal meanings of life are reflected and fixed in universal civilizational values, act as the ultimate metaphysical foundations of human existence. Correspondence of the goal and value settings of institutionalized security systems to the universal and timeless meaning of life is considered as an immanent condition for the preservation of human existence and a regulatory imperative of human activity. Turning to the inner world, to the meaning of life, value imperatives, as a mental basis for understanding security problems and making responsible decisions for the benefit of humanity, allows to expand the possibilities of identifying and correlating sources of threats rooted in the person himself, his consciousness,

primarily in the modern realities of the confrontation in Ukraine Russian military aggression.

Keywords: *existential security, intentionality, existential, values, protosense, metasense, human existence, existential threats, security phenomenon.*